

Osmanlı Dönemi Bursa Vakıflarında Kadın İstihdamı

Dilara Sarıoğlu*

Öz

Bu çalışma, vakıflarda çalışan kadın personelleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Öncelikle çalışmada mekan olarak Bursa seçilmiştir. Kaynak olarak hurufat defterleri kullanılmıştır. Hurufat, vakıf görevlilerinin atama kayıtlarının yer aldığı defterlerdir. Bursa'ya ait toplam yirmi bir hurufat defteri bulunmaktadır. Kayıtlara göre toplam elli beş kadın görevli tespit edilmiştir. Otuz dokuz kadının müteveli, on beş kadının duagu ve bir kadının aşçı olarak bir vakıf kurumuna ataması yapılmıştır. Hurufat defterleri ile kadınların atandıkları vakıflar, atanma nedenleri ve aldıkları ücretler de tespit edilebilmektedir. Böylece Bursa'da kadınların, vakıflarda hangi ölçülere göre istihdam edildikleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kadın, vakıf, istihdam.

The Women Employment in the Waqfs of Bursa

Abstract

The aim of this study is to find out women who work in the waqfs. In this study is determined as a region in Bursa. Hurufat was utilized as a source. Hurufat are the defters in which records the appointment of staff in waqfs. Bursa has total of twentyone Hurufat defters. According to records, have been identified a total of fiftyfive the women staff. Thirty nine women are müteveli, fifteen women are duagu and a woman is cook. Thank to hurufat defters, can determine the foundation to which women are appointed, there are reasons for their appointment and their wages. Thus, it was tried to evaluate the measures what women are employed in waqfs in Bursa.

Keywords: Women, waqf, employment.

1. Giriş

Sheila Margaret Pelizzon, kadının konumunun değişimini irdelediği kitabında, kadının vasıfları ne olursa olsun, ne kadar çok dil bilirse bilsin, başka ne yetenekleri olursa olsun işverenlerin mutlaka "On parmak yazabilir mi?" sorusunu sorduklarını belirtir (Pelizzon, 2009: 379). Bu durumun dışında kadınların iş hayatlarında karşılaştıkları başka problemler de vardır. Örneğin evin ekonomik olarak

* **Sorumlu yazar/Corresponding author:** Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, dlrsarioglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7531-4475.

sorumluluğunun erkek tarafından karşılandığı düşüncesi, bazen kadınların emeklerinin karşılığının daha azına razı olmalarına sebep olmaktadır.

Bu tarz problemler özellikle de son yıllarda kadınların iş hayatında aktifleşmesiyle çoğalmıştır. Hafızamızı biraz zorlayarak geçmişte başka bir ifadeyle Osmanlı'da kadınlar ne kadar iş hayatında yer alabilmiştir diye düşünebiliriz. Eğer aktif olabiliyorlarsa bu durumu hangi konumda gerçekleştirebiliyorlardı?

Öncelikle Osmanlı kadınının herhangi bir devlet görevinde yer alma hakkının olmadığını belirtmek gerekir (Dingeç, 2010: 11). Hatta bu hakkın olmayışını, Nancy Micklewright'in sarayda sanatçı olarak çalışan kadın bulunmadığını ifade eden cümlelerinde de bulabiliriz (Micklewright, 2014: 153). Ancak Harem-i Hümayun'da görevli olan kadınları devlet hizmetinde çalışan kategorisinde ele alabiliriz. Çünkü haremdeki cariyeler idari veya hizmet alanı gibi farklı pozisyonlarda görev almışlardır.

Osmanlı'da büyük ihtimalle çalışan kadın nüfusu toplam kadın nüfusuna göre sayı açısından azdır. Lakin bu durum ilginç karşılanmamalıdır. Her şeyden önce kadının çalışma sorunsalı daha çok günümüze ait bir durumdur. Osmanlı gibi geleneksel bir toplumda kadınların çalışmasına ne kadar ihtiyaç duyulmuştur? Veya o dönemin insanının, zihin dünyasında kadının çalışması gibi bir fikrin karşılığı var mıydı?

Olanaksızlıklar ve düşünce yapılarına rağmen kadınlar üretici konumda olmayı başarabilmişlerdir. Suraiya Faroqhi Osmanlı'da iplik işinde, dokumacılıkta çalışıp ürünlerini satan kadınlardan bahsetmektedir. Hatta bazıları hamamlarda veya zengin ailelerin yanında hizmetçi olarak çalışıyorlardı (Faroqhi, 2014: 9). Konuya dair ilginç bir örneği Haim Gerber'in Bursa kadınlarını incelediği çalışmasında görebilmek mümkündür. Sekiz kadın, ipek tacirleri üyelerini dava etmişlerdir. Davacı konumundaki kadınlar ipek ip üreticisiydiler. Herhangi bir loncaya bağlı değillerdi. Ürünlerini istedikleri yerde satmalarını sağlayan bir imtiyaza sahiptiler. Büyük ihtimalle lonca üyeleri rekabet yarattıkları için kadınların satışına engel olmaya çalışıyorlardı. Kadınlar ellerindeki imtiyazı göstererek mahkemeyi kazanmışlardı. Bir müddet sonra lonca üyeleri kadınları tekrar şikayet etmişlerdi. Gerekçeleri ise kadınların mallarını kendi pazarlarında satmalarıydı. Ayrıca lonca üyeleri, tüccarların vergilerini de paylaşıyorlardı. Kadınlar diğer dava da olduğu gibi yine imtiyazlarını mahkemeye sundular. Çünkü imtiyaz ile lonca vergisinden muaftılar. Böylece davayı tekrar kazandılar (Gerber, 1998: 337-338).

1.1. Harem-i Hümayun ve kadın

Harem, Akkadca örtmek, gizlemek, başkalarından esirgemek; ayırmak, tecrit etmek

Anlamında haramu(m) kelimesinden gelmektedir. Arapça ise korunan, mukaddes ve muhterem olan şey veya yer anlamına gelir (Özaydınlı, Bozkurt, 1997: 132).

Osmanlı özelinde bakıldığında Harem-i Hümayun ifadesi hem haremi hem de Enderun'u kapsamaktadır. Enderun devlet hizmetinde görev alacak erkeklerin harem ise kadınların yetiştirildiği bir kurumdur (İpşirli, 1997: 135).

Cariyelere ilk olarak okuma, yazma ve dini bilgiler öğretiliyordu. Daha sonra yeteneklerine göre musiki, biçki dikiş, nakış dersleri verilirdi. Bu eğitimin içerisine saray adabı ve sofraya hizmetleri de dahildi. İlk eğitim dönemi acemilik olarak nitelendirilirdi. İlerleme gösterenler kalfa ardında usta olarak yükselirdi (Terzi, 2021: 53).

Cariyeler idari veya farklı hizmet alanlarında çalışıyorlardı. Valide Sultan harem amiriydi. Kethüda Kadın, Valide Sultan'a yardımcı olan idari statüdeki kişiydi. Çamaşır Usta, hamam külhanından sorumlu Külhan Usta, padişahın kahvesini pişiren Kahveci Usta, padişah abdest alırken elini yüzünü

ykamasına yardım eden İbrikdar Usta ve şerbet, çerez gibi gıda ve içecekleri koruyan Kilerci Usta gibi değişik pozisyonlarda görev yapan kadınlar vardı (Uluçay, 1963: 270).

Harem-i Humayun'da farklı alanlarda yetişmiş cariyeler de mevcuttu. Örneğin 1676-1681 yılları arası çok sayıda sanatçı cariyeye alınmıştır. Sanatçı cariyeler çoğunlukla musiki ve seyirlik oyunlarda ustalaşmışlardı. Seyirlik oyunlarda kuklabaz, hayalbaz, lubetbaz musiki konusunda tanbur ve çöğür çalabilenler tercih edilmiştir (Özmutlu, 2014: 1034). Cariyelere sanat eğitimi verilmesi de mümkündür. Örneğin 1679 yılı Mayıs-Haziran aylarında Neyzen Mehmed üç cariyeye ney eğitimi vermiştir. Bu tarz eğitim alan cariyeye örneklerini çoğaltmak mümkündür (Özmutlu, 2014: 1051). Harem-i Hümayun, hem bir okul, hem uzmanlaşma alanı sağlayan bir kurum olarak kabul edilebilir. Ancak yetişen cariyelerin yine saray içinde hizmet vermeleri sebebiyle bir tür iç içe geçmişlik sözkonusudur. Başka bir ifadeyle saray hizmet verecek personeli kendi imkanlarıyla yetiştirmiştir.

Kadınlar padişah dışında valide sultan, şehzadeler, padişah kadınlarına da hizmet veriyorlardı. Örneğin I. Mahmud döneminde baş kadının yirmi cariyesi, diğer beş kadının sekiz ile on üç arasında değişen cariyeleri vardı (İpşirli, 2017:59). Ayrıca kethüda kadın gibi yüksek statülü kadınların da cariyeleri bulunmaktaydı (İpşirli, 2017:63).

1.2. Vakıf kurumu ve kadınlar

Osmanlı kadını ile vakıf kurumu arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Kadınlar, vakıf kurumu içerisinde farklı şekillerde konumlandırılabilir. Örneğin ilk olarak kadınları vakıf kurucusu olarak görüyoruz. Ardından kurulan herhangi bir vakıftan yararlanması istenen kişiler arasında kadınlar da olabiliyordu. Son olarak vakıf personeli olarak da kadınların varlığı mevcuttur. Yani kadın vakıf ilişkisinin çok yönlü olduğunu söylemek mümkündür.

İlk olarak vakıf kuran kadınları mercek altına aldığımızda, kurucu kadınların, tavandan tabana geniş bir profil çizdiğine şahit olabilmekteyiz. En başta saray mensubu kadınlar başı çekmiştir. Çünkü onların kurdukları vakıflar hayratlarının büyüklüğü ile dikkat çekmektedir. Bu, onların sadece hakim oldukları servetler ile açıklanabilecek durum değildir. Her şeyden önce vakıf kurmanın Osmanlı'da bir devlet politikası olduğunu görüyoruz. Osmanlı gibi toprakları geniş bir devletin hakimiyet kurduğu her yere belirli hizmetler götürmesi pek mümkün gözükmemektedir. Öte yandan bir bölge veya yerleşim yerinin yol ve su gibi temel ihtiyaçları vardı. Eğer Müslüman bir yerleşim bölgesi ise bir cami eksikliği de ortaya çıkabilirdi. Caminin aydınlatma, bakım ve çalışanların ücretleri gibi masrafları da vardı. Bu ihtiyaçlar çoğunlukla vakıflar tarafından karşılanmıştır. En başta padişahlar büyük vakıflar kurmuşlardır. Büyük ihtimalle halka bir şekilde rol model olmaya çalışmışlardır. Kendileri de vakıflar kurarak halkı teşvik etmeye çalışmış olabilirler.

Konuyla ilgili pek çok örnek verilebilir. Fakat hepsine değinmek mümkün olmayacağı için hayır yapan kadınların bazılarını değineceğiz. Örneğin Vuslat Kadın hayır işleri yapmış hanedan mensuplarındandır. Kendisi I. Mahmut'un kadınlarındandır. Vuslat Kadın, Medine'de bir darüşşifa ile Kasımpaşa Eyyühüm Efendi Mahallesi'de bir çeşmeyi yeniden inşa ettiriyor. Belgelerden bu yapıların önceden harap bir halde buldukları anlaşılmaktadır (Çakmak, 2019: 77). Vakfın gelirleri ise sultan Mahmut'un kendisine temlik¹ ettiği bir çiftlik, arsa ve çeşitli dükkanlardır (Çakmak, 2019: 79-81).

¹ Bir eşyanın mülkiyet hakkının veya mali hakkının başkasına devredilmesidir. Bilal Aybakan, "Temlik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 40 (2011), s 428-430.

Nakşidil Sultan ise I. Abdülhamid'in yedinci kadınefendisidir. Onun en bilinen hayratı kendi adı ile anılan külliyesidir. Fatih Camii'nin kible yönünde, Tabhane Medresesi'nin karşısında bulunmaktadır. Külliyyede² sıbyan mektebi, sebil, çeşme, türbe ve birkaç oda yer almaktadır (Sarıcaoğlu, 2006: 344).

Nakşidil Sultan'ın yaptığı hayır işleri sadece külliyyeden ibaret değildir. O aynı zamanda Sultanahmet semtinde bir çeşme yaptırmıştır. Hayratı, bugün eski hapishane binasının deniz cephesinde bulunmaktadır. Ayvansaray Karabaş Mahallesi'nde bulunan Çınarlıçeşme Mahallesi Mescidi'ne bir sıbyan mektebi yaptırıyor. Hatta mescid sultanın ismiyle anılmaya başlamıştır. Nakşidil saray mensubu kadınların daha önceden yaptırdıkları eserlerin yenilenmelerine de katkıda bulunmuştur. Üsküdar Sarıkadı'da bulunan Nurbanu Valide Sultan'ın çeşmesi de bu tarz eserlerden biridir (Sarıcaoğlu, 2006: 344).

Osmanlı'da saray mensubu kadınlar arasında Hürrem Sultan gibi etkin bir figürden bahsetmemek mümkün gözükmemektedir. Onun da önemli hayır işlerine imza attığı görülmektedir. Öncelikle İstanbul Haseki'de Mimar Sinan'a bir külliye yaptırmıştır. Külliyyenin içinde cami, medrese, darüşşifa, sıbyan mektebi, hamam, kervansaray ve su tesisleri bulunmaktadır (Kala, 2019: 122).

Hürrem Sultan'ın hayır faaliyetlerinin İstanbul dışına uzandığını görülmektedir. Kudüs'te yine bir külliye yaptırmıştır. Tipik bir külliye örneği olarak bu yapı da cami, imaret ve tekke gibi binalardan oluşmaktadır³ (Kala, 2019: 122).

Vakıf kuran kadınlar sadece hanedan mensubu değildi. Halktan herhangi bir kesimden kadınların da kurdukları vakıflar mevcuttu. Bunlar hanedan vakıflarına göre daha düşük bütçelilerdi. Ayrıca kuruldukları yer itibarıyla Osmanlı'nın farklı bölgelerine uzanmak mümkündür.

Hacı Mustafa kızı Havva Hatun Kütahya Etrafşehir Nahiyesi'ne bağlı Göveççi Köyü'nde yaşamaktadır. Havva Hatun kendisine ait miri toprağını duvar ve meyve ağaçlarıyla beraber 1852'de vakfetmiştir. Havva Hanım aynı zamanda köyde bir çeşme yaptırmıştır. Vakfettiği bahçenin ağaçlarının meyvelerinden gelen gelir çeşmenin bakımı için harcanacaktır. Köy camisine mum yağı alınacaktır. Eğer vakıf, şartları yerine getiremezse gelir fakir Müslümanlar yararına kullanılacaktır. Havva Hanım hayatta olduğu müddetçe mütevellilik görevini kendisi yapacaktır. Vefatından sonra kızları Havva ile Fatma tevliyeti devam ettireceklerdir (Zeyrek, 2007: 82-83).

Bir başka örnek Ankara'dan verilebilir. Ümmi binti Cemal, Ankara Baklacı Mahallesi'nde yaşamaktadır. 5000 akçe bağışlayarak vakfını kurmuştur. Vakfın izine ilk defa 1522 tarihli defterde rastlanılmaktadır. Ümmi binti Cemal günde iki defa cüz okunmasını şart koşturmuştur. Birini muallimhanedeki muallim diğerini mahalle mescidinin müezzini yerine getirecektir. Vakfın geliri için paylaşım yapılmıştır. Buna göre gelirin 600'ü cüzhanlara, 100'ü mütevelliyeye ve 50'si nazıra verilecektir (Çınar, 2012: 297).

Son olarak Arnavutluk'ta Alime binti Abdullah isimli kadın, vakfı için bir ev bağışlamıştır. Şartlarına göre hayatta olduğu müddetçe evde Memi bin Abdullah ile birlikte oturacaktır. Alime Hanım'ın vefatından sonra Memi ve ardından Memi'nin evladının oturmasını belirtmiştir. Eğer Memi'den sonra soy kesilirse fakir ve dindar bir kişi evde ikamet edecektir. Alime Hanım sonuncu kişinin fasık ve facir belirtmiştir. Bu kişi ikamet karşılığı Alime Hanım'ın ruhu için her gün üç İhlas okuyacaktır. Mahalle ahalisi eve nazır olacaktır. Ayrıca evin tamiri, bakımı gibi işleri evde yaşayan kişi yapacaktır (Doğan, 2021: 159).

² Bknz. Enis Karakaya, "Nakşidil Sultan Külliyesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 32 (2006), s 344-346.

³ Osmanlı'da saray mensubu hanımların hayır işleri ile ilgili daha derli toplu bir çalışma için Tülay Duran, "Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri", Tarihi Araştırmalar ve Dökümantasyon Merkezi, (1990), İstanbul.

Kadınların kurduğu vakıflar bölge olarak sadece bu örneklerden ibaret değildir. Kütahya, Ankara ve Arnavutluk haricinde Gaziantep⁴, Rumeli⁵, Halep⁶ ve diğer bölgeler için yapılmış çalışmalar mevcuttur.

Kadınların kurdukları vakıflardan kadınlar ne kadar faydalanabiliyorlardı? Kadınlar hayır kurumlarıyla hemcinslerini hangi oranda gözetiyorlardı? Bu sorulara kesin bir cevap vermek mümkün gözükmemektedir. Vakfiye şartlarında kadın veya kız çocuklarını vurgulayan bazı örnekler mevcuttur.

Samsun'da Ayşe Hanım yaptırdığı mektebin iki odasından birini kız çocukları için ayırmıştır. Yine Samsun'dan Zekiye Hanım, yaz mevsiminde, kadın ve çocuklara soğuk su dağıtılmasını şart koşmuştur (Okudan, 2011: 272-273).

Konuya dair ilginç bir örnek Bursa'da karşımıza çıkmaktadır. Şerife Selime Hanım 1868'de kurulan vakfında, Helvacı Ali Mescidi'nde kadınlar için vaaz verilmesini istemiştir (Sarıkoynucu ve Sarıoğlu, 2018: 21). Bu pek rastlanmayan bir durumdur.

Kadınların, vakıflarında kadınlara yönelik doğrudan değil, dolaylı olarak yaptıkları yardımlar da oluyordu. Örneğin Kütahya'da Ümmühani Hatun Börekçiler Mahallesi'nde kendi yaptırdığı çamaşırhane ve çeşmenin tamir edilmesini istemiştir (Zeyrek, 2007: 83). Çoğunlukla kadınlar tarafından kullanıldığı düşünülürse çamaşırhanenin hem yaptırılması hem de bakımının yapılması ayrıntısı önemlidir.

Kadınların vakfiye şartlarında kadınlara pek fazla yer vermemelerinin sebebi ile ilgili kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Belki de çevrelerinde ihtiyaç sahibi kadınlar bulunmuyordu. Veya kadınların muhtaç durumda olduklarını bilmiyorlardı. Bu durum da sosyal ilişkilerin zayıflığına işaret edebilir.

Vakıfların, kadınlar açısından önemli bir özelliği yöneticilik yapabildikleri tek yer olmasıdır. Bazen kendi vakıflarında bazen aile vakıflarında mütevellî olmuşlardır.

Belki kadınların o dönemde hakkını vererek yöneticilik yapıp yapmadıkları akla gelebilir. Ancak mütevellîlik yapan pek çok kadın bulunmaktadır. Yine de konuyla ilgili iki dikkat çekici örnekten bahsetmek mümkündür.

Zeliha Hatun Edremit'te Elhac Mustafa Ağa Vakfı'nın mütevellisidir. Vakfa ait zeytin ağaçları, bağ, menzil ve mahzenler bazı kişiler tarafından gasp edilmiştir (Karagöz, 2020: 2641). Olay ile ilgili ilk şikayeti Zeliha Hatun'un kocası ve aynı zamanda vekili olan Hacı Mehmet yapmıştır (Karagöz, 2020: 2642).

Fakat Edremit'te yapılan başvurulardan sonuç alınmayınca konu İstanbul'a taşınmıştır. Artık davalarda Zeliha Hatun aktif olarak yer almaya başlamıştır (Karagöz, 2020: 2643). Süreç uzun soluklu olmuştur. Ayrıca Zeliha Hanım için zorlu koşullarda gerçekleşmiştir. Çünkü kendisi İstanbul Yenicami avlusunda kaldığını belirtiyor. İlave olarak adeta süründüğünü de ifade etmiştir (Karagöz, 2020: 2646). Zeliha Hatun'un fedakarlığı ve mücadelesi onun yöneticiliğinin başarı durumunu göstermektedir.

⁴ İsmail Kıvrım, "Osmanlı Döneminde Ayntab'da Salihat-ı Nisvan (Hayır Sahibi Kadınlar), Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

⁵ Rahman Ademi, "Rumeli'de Kadınların Kurdukları Para Vakıflarının Eğitimdeki Rolü", Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi (2017), s 239-256.

⁶ Margareth L. Meriwether, "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

Mütevelli olan kadınlara dair, Urfa'dan ilginç bir örnek verilebilir. Hikayenin kahramanı Hacce Medine Hatun isimli kadındır. Kadı sicillerindeki bir kayda göre Hasan Paşa Camii tevliyetini yürütmektedir (Taş, 2015: 202). Mütevellilik aile vakfı aracılığıyla geçmiş olabilir. Yine de o dönem için dikkat çekici ve son derece önemli bir durumdur.

Vakıflarda mütevellilik dışında kadınların çalışabileceği başka görevler de bulunmaktaydı. Bu çalışmada mekan olarak Bursa alınarak vakıflarda çalışan kadın personellere değineceğiz.

1.2.1. Vakıflarda Çalışan Kadınlar

Kadınlar vakıflarda çoğunlukla belli görevlerde bulunmuşlardır. Bu pozisyonlar genellikle mütevellilik⁷, duagu⁸ şeklinde olmuştur.⁹ Bursa şehri için de aynı durumun geçerli olduğunu görüyoruz. İstisna olarak bir aşçı kadın tespit edilmiştir.

1.2.1.1. Mütevelli Olan Kadınlar

Hadice Hatun: Hadice Hatun, Hoca Efendi Vakfı'nın mütevelliliğini yapan bir kadındır. Göreve meşruta¹⁰ ile gelmiştir. Vakıf, Haremeyn-i Şerifeyn vakfıdır. Kuruma kaimmakam mütevellisi ataması yapılıyor. Bazı kişiler görevliye müdahale etmişlerdir. 1791 yılındaki kayıt bu müdahalelerin önlendiği bilgisini vermektedir (VGM, 537: 11).

Şerife Nefise: Şerife Nefise, Yiğid Cedid Mahallesi'nde Sufi Hayreddin Vakfı'nda senelik 6 kuruşla mütevellilik yapmaktadır. Nefise 1798 yılında vefat etmiştir. Görevi oğlu Seyyid Mehmed Said bin Hacı Ali'ye verilmiştir (VGM, 538: 14).

Şerife Fatma: Şerife Fatma ile ilgili kayıt mütevelliliğe atanmasıyla ilgilidir. Mustafa Çelebi Vakfı'ndan 3 akçe alacaktır. Tayin meşruta ile 1799 senesinde gerçekleşmiştir (VGM, 538: 15).

Hüsniye Hatun: Çobanbey Mescidi Vakfı'nda meşruta üzerine mütevelli olan Hüsniye Hatun görev karşılığı 2 akçe almaktadır. 1799 yılında kendi isteğiyle tevliyeti büyük kızı Teslime Hatun'a devretmiştir (VGM, 538: 18).

Rukiye Hatun ibneti Mustafa ile Emetullah ibneti Mehmed: Rukiye Hatun ile Emetullah isimli iki kadın merhum Mehmed Çelebi bin Hoca Seydibin Seyyid Ali Malatyavi Vakfı'nda 2 akçeye mütevellilik yapmaktaydılar. İki kadın da vakıf kurucusunun soyundan gelmektedir. 1785 yılında iki kadın görevlerini Yusuf bin Abdullah'a bırakmışlardır. Emetullah isimli kadının sağlık sorunları olduğu anlaşılmaktadır. Rukiye Hatun ise kendi isteğiyle çekilmiştir (VGM, 1074: 10).

Habibe Hatun: Habibe Hatun, idareci pozisyonunda olan başka bir kadındır. Hacı Abdurrahman bin Yusuf Vakfı'na meşruta ve tayin ile mütevelli olmuştur. Vefatı ile birlikte yerine oğlu Ali bin Salih 1798 yılında getirilmiştir (VGM, 1074: 14).

⁷ Mütevelli vakfın işlerini idare eden kişidir. Nazif Öztürk, "Mütevelli", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 32 (2006), s 217-220.

⁸ Duagu Osmanlı'da saray, merkez ve esnaf teşkilatlarında dua ile ilgili görevleri yerine getiren kişidir. Osmanlı'da vakıflar, duaguluk görevinin sık kullanıldığı kurumlardandır. Mehmet İpşirli, "Duagu", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 9 (1994), s 541-542.

⁹ Farklı bir göreve tayin olunmak konusunda Rukiye Fatma Hatun binti Ali Efendi örnek verilebilir. Vakfın mütevelliliğine ilave olarak cabi görevini de üstlenmiştir. Ancak bu atamada vakıf kurucularının soy üyelerinin kalmamış olması göz önünde bulundurulması gerekir. BOA. AE.SMST.III. nr. 46\3285.

¹⁰ Meşruta sözlükte şart koşulmuş anlamına gelmektedir. Ayrıca cami, tekke ve sıbyan mektebi gibi yerlerde çalışan personelin ikamet etmesi için vakıf tarafından yapılan oda ve evler için de meşruta kelimesi kullanılmaktadır. Zeynep Ahunbay, "Meşruta", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 29 (2004), s 387-388.

Emine Hatun: Ömer Çelebi, Ahmed Çelebi ibn ? Efendi Vakfı'nın meşruta yoluyla mütevellisidir. Vakıf kurucularının soyundan gelmektedir. Zaten idarecilik makamı için soy şartı bulunmaktadır. Ömer Çelebi vefat edince tevliyyete kızı Emine'nin sahip olması gerekmektedir. Fakat bu aşamada Ahmed bin Hacı Mehmed vakfa müdahale ederek Emine Hatun'un mütevellisi olmasını engellemeye çalışmıştır. Ahmed başarılı olamamakla birlikte Emine Hatun 1798 senesinde mütevellisi olmuştur (VGM, 1074: 16).

Emetullah Hatun: Emetullah Hatun'da vefatından dolayı görev değişikliği sebebiyle kayıtlarda yer almıştır. ? Mehmed Efendi Vakfı'nın mütevellisidir. Görev karşılığı 3 akçe almaktadır. Ölümü nedeniyle boşalan göreve oğlu Mehmed bin Ebubekir 1742 atanmıştır. Yeni mütevellisi görevine 1742 yılında başlamıştır (VGM, 1079: 25).

Lübabe Hatun: Karaçelebizade Mehmed Vakfı'nın 3 akçeye mütevelliliğini yapan Emine Hatun vefat etmiştir. Yerine oğlunun geçmesi gerekmektedir. Ancak oğlu Mehmed vefat ettiğinden Lübabe Hatun 1745 yılında mütevellisi olmuştur (VGM, 1079: 36).

Hadice binti Mehmed: Hadice binti Mehmed, Koca Efendi Vakfı mütevellisidir. Kayıtlara ise Koca Efendi Mesicidi'ne meremmetçi¹¹ ihtiyacı konusunda yansımıştır. Belge 1747 senesine aittir (VGM, 1079: 45). Başka bir defterde Koca Efendi Vakfı mütevellisi olarak Hadice Hatun ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. Aynı kişi olabileceği ihtimal dahilindedir. İki kayıta 1724 yılına aittir. İlk kayıt, vefat eden cüzhan Abdülrahim yerine oğlu Süleyman Halife atanmasından bahsetmektedir (VGM, 1137: 188). Diğer kayıt ise yine meremmetçi atanmasıyla alakalıdır (VGM, 1137: 188). Hadice Hatun 1083 numaralı defterde Koca Efendi ve oğlu Molla Salih Vakfı mütevellisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu defa Mustafa Efendi bin Mehmed Halife cüzhan olarak 1725'te atanmıştır (VGM, 1083: 168).

Ayşe Hatun binti Hacı Mehmed: Karamani Mehmed ve Şehabeddin Paşa Çeşmesi Vakfı'nın mütevelliliğini Ayşe Hatun yapmaktadır. Göreve meşruta ile gelmiştir. Ayşe Hatun ile ilgili birden fazla kayıt bulunmaktadır. İlk belgede Ayşe Hatun'un yöneticiliği tehlikeye girmiştir. Çünkü Ahmed bin Sadettin isimli şahıs mütevelliliği zapt etmeye çalışmıştır (VGM, 1079: 33). İkinci ve üçüncü belge aynı konu ile ilgilidir. Önce altı bab menzil ve dükkanların gelirleri vakfa bağışlanmıştır (VGM, 1079: 33). Akabinde ise bu gelirler alınmıştır. Bu üç kayıt 1744 yılına aittir (VGM, 1079: 33).

Şerife Fatma: Mütevellisi kadınların belgelere yansması sadece görevlerine atanmaları veya görevlerinden ayrılmaları ile olmamıştır. Yöneticilik yaptıkları vakfa, bir şahsın atanma kaydı ile ilgili belgelerde isimleri geçmektedir. Örneğin Seyyid Abdülkadir Efendi Vakfı'na 1748 yılında cüzhan tevcihi ile ilgili kayıta mütevellisi olarak Şerife Fatma yer almaktadır (VGM, 1079: 50).

Ayşe binti Ömer: Mütevellisi veya başka bir göreve gelmiş kadınların çoğunlukla göreve gelmeleri veya görevden ayrılmaları ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Fakat Ayşe binti Ömer bu anlamda bir istisnadır. Çünkü hem göreve atanması hem de görevden ayrılması belgelere yansımıştır. Öncelikle 1747 yılında Burak Fakih Vakfı'na meşruta ile atanmıştır (VGM, 1079: 45). Bir yıl sonra vefatı sebebiyle yerine oğlu Ali bin Mustafa geçmiştir (VGM, 1079: 49).

Zeyneb Hatun: ? Hatun kendisi için Bedreddin Camii'nde dua okunması amacıyla bir vakıf kurmuştur. Vakfa 1750 yılında cüzhan olarak kayyım İsmail tayin edilmiştir. Zeyneb Hatun bu atama kaydında mütevellisi olarak gözükmektedir (VGM, 1079: 50).

¹¹ Vakıf binaların tamiri ve restorasyonu ile ilgilenen kişidir. Bahaeddin Yediyıldız, " Vakıf İstihlakları Lugatçesi", Vakıflar Dergisi, S 17 (1983), s 55-60.

Ayşe Hatun: Hacı Kemaleddin ibn İsmail Hacı Murad, Bursa Şehabeddin Paşa Mahallesi'nde bulunan yahudihaneden¹² tamir ettirdiği bir bab menzil¹³ ile hadikasını¹⁴ vakfetmiştir. Mülklerin tevliyeti ve gelirini evlatlarına şart koşmuştur. Safiye binti Hacı Mustafa kural gereği mütevellilik yapmaktadır. Ayrıca mülklerin geliri de ona aittir. Vefatı sebebiyle yerine kızının kızı Ayşe Hatun 1750 yılında müteveli olmuştur (VGM, 1079: 53).

Fatma ve Hüsniye binti Hacı Mehmed: Bu kayıta iki kızkardeşin müteveli olduklarını görülmektedir. Malatyavi Mehmed Çelebi Vakfı'nın meşruta ile mütevellisi olan Ayşe vefat edince yerine 1753 yılında iki kızkardeş Fatma ve Hüsniye binti Mehmed geçmiştir. İki kızkardeş vefat eden diğer müteveli gibi vakıf kurucusunun soyundan gelmektedir (VGM, 1079: 65).

Saliha Hatun: Saliha Hatun, kayıtlara, 1723 yılında vakfa duagu ataması aracılığıyla yansımıştır. Kendisi Asporçe Sultan ve oğlu İbrahim Bey Vakfı'nın mütevelliliğini yapmaktadır (VGM, 1137: 192).

Emetullah Hatun: El-Hac İbrahim Vakfı Menzilleri isimli kurumda mütevellilik yapan Emetullah Hatun aynı zamanda vakıf kurucusunun soyundan gelmektedir. Meşruta ile tevliyete sahip olmuştur. Vefatı sebebiyle idarecilik boş kalmaktadır. 1724 senesinde oğlu Es-Seyyid Mehmed annesinin yerine geçmiştir (VGM, 1137: 189).

Zeyneb Hatun: Zeyneb Hatun'da meşruta üzerine müteveli olmuştur. Mehmed Çelebi Vakfı'nda idareci olan Zeyneb Hatun bir akçe almaktadır. Belge 1773 yılına aittir (VGM, 1158: 36).

Selime Hatun: Bursa'da İbrahim Paşa, Hacılar, Sarı Abdullah ve ? Zade Mahalleleri'nde cami ve evlerin suyolunun tamiri ile ilgili belgede Selime Hatun zaviye mütevellisi olarak geçmektedir. Ayrıca Selime Hatun mütevelliliği hasbi yani gönüllü olarak yapmaktadır. Kayıt 1777 yılında oluşturulmuştur (VGM, 1158: 43).

Neslihan Hatun: Neslihan Hatun küçük bir vakfın mütevelliliğini yapmaktadır. Aişe binti Ebubekir, Nakşi Ali Mahallesi'ndeki bir bab menzilinı bağışlamıştır. Vakfı kendi soyuna şart koşmuştur. Neslihan Hatun hem müteveli hem de menzilde oturma hakkına sahiptir. 1726 yılında idareci olmuştur (VGM, 1143: 225).

Abide Hatun: Safiye binti El-Hac Mustafa, Şehabeddin Paşa Mahallesi'nde bulunan Hacı Kemaleddin ibn İsmail Hacı Murad'ın bağışladığı bir bab menzil ile hadikanın mütevelliliğini yapmaktadır. Tevliyet meşruta ile gerçeklemiştir. Safiye vefat edince 1728'de kızının kızı Abide Hatun müteveli olmuştur (VGM, 1144: 147).

Emetullah binti Ömer, Ümmügülsümbinti Ömer, Emine binti Mustafa, Selime binti Mustafa ve Aliye binti Ahmed: Bursa Barakfakiköyünde ? Gazi Vakfı'nın mütevellileri Mustafa bin Osman ve Hüsniye binti Mehmed vefat etmişlerdir. Yerlerine meşruta ile erkek üyelerle beraber beş kadın 1805 yılında göreve gelmişlerdir (VGM, 539: 14).

Şerife Saliha: Kadri Efendi Vakfı'na 1693 yılında cüzhan ataması yapılmıştır. Vakfın mütevellisi olarak Şerife Saliha geçmektedir (VGM, 1081: 16).

Ümmihan binti Kerime: 1081 numaralı defterde bir kadının müteveli olarak tayin olduğunu görülmektedir. Ümmihan binti Kerime Zülf-i Şah bint-i Bayezid Vakfı'na meşruta üzerine müteveli olarak ataması yapılmıştır. Ümmihan 1693'te göreve gelmiştir (VGM, 1081: 16).

¹² Yahudilerin bir arada oturdukları, birçok oda ve bölükleri olan bina, yahudhane. Lugatim.com, "Yahudihane".

¹³ Menzil Farsça ev, yer. Lugatim.com, "Menzilhane".

¹⁴ Ağaçları ve suyu bol olan bahçe. Lugatim.com, "Hadika".

Gevher Hatun: Gevher Hatun, Muhyiddin Bey Vakfı'nın mütevellisidir. Vakıfla ilgili iki ayrı kayıta ismi geçmektedir. İki belgede vakfa 1 akçe ile ayrı kişiler cüzhan olarak atanmıştır. Belgeler 1699 yılına aittir (VGM, 1081: 10).

Ümmügülsüm: Ümmügülsüm aynı soydan geldiği Mehmed'in kurduğu vakfa 1701 yılında müteveli olmuştur. Atama meşruta ile gerçekleşmiştir (VGM, 1081: 13).

Naile Hatun: Malatyavi Ahmed Çelebi Vakfı'nın meşruta ile belirlenmiş mütevellisi Mustafa bin Mehmed vefat etmiştir. İdareci boşluğu, 1813 yılında Naile Hatun'un müteveli olarak atanmasıyla çözülmüştür. Vakıf şartlarında ekber ve erşed kuralı vardır. Atama bu şarta uygun olarak gerçekleştirilmiştir (VGM, 540: 7).

Şerife Naime: Rabia Hatun, Çoban Bey Mescidi Vakfı mütevellisidir. Göreve şart ve tayin ile gelmiştir. Kadın müteveli vefat edince göreve aileden birisinin gelmesi gerekmektedir. Fakat göreve gelme hususunda belli bir sıra izlenmesi gerekmektedir. Bu kurala göre Şerife Naime'nin müteveli olması gerekmektedir. Tevliyetin Şerife Naime'de olması gerektiği vakıf soyundan gelen Seyyid Hüseyin Efendi ve Şerife Aişe ve diğerleri de onaylamışlardır. Atama 1818 yılında gerçekleşmiştir (VGM, 540, 17).

Şerife Rabia Hatun binti Salim: Bursa Çoban Bey Mescidi Vakfı'nın mütevelliliğini Selime Hatun yapmaktadır. Göreve meşruta ve tayin ile gelmiştir. Selime Hatun idarecilik esnasında vefat etmiştir. Göreve gelmesi gereken kişi Rabia Hatun'dur. Fakat yine vakıf kurucusunun soyundan gelen Mehmed Şakir ve kızı Ayşe görevi kendilerine tevcih ettirmişlerdir. Mahkemeye intikali akabinde Rabia Hatun 1808'de mütevelliliğe getirilmiştir (VGM, 541: 4).

Şerife Safvane ve Şerife Selime: Şerife Saide ibneti Seyyid Şeyh Ahmed, Cemaleddin Kabuni Vakfı'nın mütevellisidir. Senede otuz kuruş almaktadır. Meşruta ile göreve gelmiştir. Vefat ettiğinde kızları Şerife Safvane ve Şerife Selime ibneti Seyyid Mehmed aynı göreve tayin edilmişlerdir (VGM, 542: 3).

Şerife Naile: Bu kayıta üstte yer alan müteveli kadınların görevlerinden ayrılmaları ile karşılaşyoruz. Belgeden meşruta ile göreve geldiklerini ayrıca 30 kuruş aldıkları görülmektedir. Kadınlar kendi istekleriyle vazifeden çekilmişlerdir. 1823 yılında Şerife Naile binti eş-Şeyh Mustafa gelmiştir. Naile'de vakıf kurucusunun soyundan gelmektedir (VGM, 542: 14).

1.2.1.2. Duagu Olan Kadınlar

Emine binti Ahmed: Duagu olan kadınlarda ilk olarak Emine isimli kadın bulunmaktadır. Emine, Umur Bey, Oruç Bey ve Mahmud Bey bin Timurtaş Paşa Vakfı'nda vakıf kurucuları için 30 akçe karşılığı üç İhlas, bir Fatiha-Şerif okumaktadır. Vakıf kurucularının soyundan gelmektedir. Vefat ettiğinde, vakıf kurucusunun ailesinden başka bir üye olan Emine binti Ahmed 1796 yılında atanmıştır (VGM, 538: 10).

Hanife Hatun: Hanife Hatun Emine gibi aynı vakıfta duagu vazifesindedir. Vakıf kurucuları için İhlas ve bir Hatm-i Şerif okumaktadır. Ücret olarak 30 kuruş almaktadır. Vakıf kurucusunun soyundan gelen Hanife vefat ettiğinde, yerine kızı Ayşe Hatun atanmıştır. Belge 1796 yılına tarihlenmiştir (VGM, 538: 10).

Hadice Hatun: Hadice Hatun 538 numaralı defterde yer alan aynı vakıfta duagu görevinde bulunan son kadındır. Hadice Hatun'un 1796'da duagu olarak ataması yapılmıştır. Aynı şekilde vakıf kurucuları için üç İhlas-ı Şerif ve bir Fatiha okuyacaktır. Karşılığında 3 akçe alacaktır. Diğerleri gibi o da vakıf kurucusunun soysundan gelmektedir (VGM, 538: 10).

Hanife, Hadice ve Emine: İsimleri geçen üç kızkardeşin babaları olan Seyfeddin Bey bin Hacı Ahmed isimli kişi Umur Bey, Oruç Bey ve Mahmud Bey bin Timurtaş Paşa Vakfı'nda duagudur. 30 akçe karşılığı üç İhlas-ı Şerif ve bir Fatiha okumaktadır. Seyfeddin Bey'in vefatı ile 1771'de yerine üç kızı geçmiştir (VGM, 1058: 157).

Şerife Fatma ve Şerife Naime: Şerife Fatma ve Şerife Naime adlı kızkardeş Ali Paşa Vakfı'nda yevmi 4 akçeye duagu görevinde iken vefat eden babaları Seyyid Mehmed'in yerine geçmişlerdir. Belge tarihi 1773 yılına aittir (VGM, 1080: 6).

Şerife Ayşe Hatun: Mehmed Bey bin Seyfullah, Umur Bey, Oruç Bey ve Mahmud Bey bin Timurtaş Paşa Vakfı'nda duagu görevi yapmaktadır. 10 akçe karşılığında vakıf kurucuları için üç İhlas ve bir Fatiha okumaktadır. Vefatı sebebiyle aynı göreve Şerife Ayşe binti El-Hac Mahmud getirilmiştir. Belgenin tarihi 1822 yılına aittir (VGM, 542, 2).

Ayşe Hatun: Bu kayıt ise 1828 yılına aittir. Emine Hatun binti Ahmed, Umur Bey, Oruç Bey ve Mahmud Bey bin Timurtaş Paşa Vakfı'nda duagu görevi yapmaktadır. Üç İhlas ve bir Fatiha okumaktadır. Ücreti ise 10 akçedir. Ölümü sebebiyle aynı göreve Ayşe Hatun getirilmiştir (VGM, 542: 10).

Fatma binti Abdullah: Gazi Timurtaş Vakfı'nda yevmi 20 akçeye duagu olan ? binti Abdurrahman Hatun vefat etmiştir. Kayıtta kendisinin çocuğunun olmadığı belirtilmiştir. Bu sebeple yerine Fatma binti Abdullah duagu olmuştur (VGM, 539: 12).

Şerife Fatma ve Hadice Hatun: Merhum El-Hac Halil, kendisine ait olan Bursa İbrahim Paşa Mahallesi'ndeki bir bab süknasını vakfetmiştir. Her Cuma ve isneyn kethüdalarına¹⁵ üç İhlas-ı Şerif ve bir Fatiha-ı Şerif okunmasını şart koşmuştur. Burada isneyn ile büyük ihtimalle haftanın ikinci günü kastedilmektedir. Mütevellilik görevini Abdülrahim isimli şahıs yerine getirmektedir. Abdülrahim vefat edince yerine kızı Fatma ile zevcesi Hadice Hatun'un geçmesi gerekmektedir. Ancak Molla İbrahim ve Molla Ali boşalan göreve el koymaya çalışmışlardır. İki kadın ellerindeki hüccet sayesinde göreve atanmışlardır. Kayıt 1722 yılına aittir (VGM, 1137: 185).

Ayşe Hatun: Duagu olan Ayşe Hatun görevini Umur Bey, Oruç Bey ve Mahmud Bey bin Timurtaş Paşa Vakfı'nda yapmaktadır. Yevmi 10 akçe karşılığında üç İhlas-ı Şerif ve bir Fatiha-ı Şerif okumaktadır. Ayşe Hatun görevinden 1718 yılında çekilince Mehmed bin Hüseyin atanmıştır (VGM, 540: 13).

1.2.1.3. İhlashan Olan Kadınlar

Emine Hatun binti El-Hac Mahmud: Gazi Timurtaş Vakfı'nda İhlashan görevinde bulunan Seyyid Mustafa bin Seyyid İbrahim görevi bırakmıştır. 1813 yılında Emine Hatun'un ataması yapılmıştır (VGM, 540: 7).

1.2.1.4. Aşçı Olan Kadınlar

Necibe binti Mustafa: Necibe isimli kadın, Bursa'da Molla Fenari'nin yaptırdığı imarette aşçı olarak çalışmaktadır. Yevmi 2 akçe almaktadır. 1747 yılında vazifesinden ayrılınca El-Hac İbrahim bin El-Hac İsmail aşçı olmuştur (VGM, 1079: 43).

¹⁵ Kethüda Farsça'da ev, köy ve taht anlamındaki ked ile sahip, malik ve efendi anlamı veren huda kelimelerinden oluştuğu ileri sürülür. Burada evsahibi anlamında kullanılmıştır. Ayrıca kethüdanın Osmanlı'da devlet ve esnaf teşkilatında bazı görevliler için de kullanıldığı bilinmektedir. Mehmet Canatar, "Kethüda", Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi, C 25 (2002), s 332-334.

2. Sonuç

Osmanlı açısından vakıf müessesesi oldukça önemlidir. Cami, köprü ve çeşme gibi pek çok ihtiyaç vakıf kurumu tarafından karşılanmıştır. Ancak vakıf kurumunun, toplumsal cinsiyet temelinde kadınlara da önemli katkıları olmuştur.

Öncelikle vakıflar, kadınlara verilen bazı görevler sayesinde onları üretken bir konuma getirmiştir. Ancak hurufat defterlerinde, herhangi bir göreve atamaları yapılan erkeklerle karşılaştırıldığında, kadınların sayısı oldukça düşüktür. Ayrıca sadece belirli görevlerde bulunabildiklerini görüyoruz. Kadınlar çoğunlukla ailelerine ait vakıflarda görevli olarak tayin edilmişlerdir. Onların bir iş sahibi olabilmeleri ailelerinin vakıf kurabilecek imkana sahip olmalarıyla bağlantılı gözükmektedir. Vakıf, adeta bir sosyal güvence sağlayan bir yapıya dönüşmüştür.

Kayıtlarda çoğunlukla görevli değişimi vefat nedeniyle olmuştur. Sadece iki kadın müteveli ve bir kadın duagu görevlerinden kendi istekleriyle çekiliyorlar. Bu üç kadın aile vakfında görevlidir. Görevden çekilmeleri aile vakıflarında genellikle soy şartı sebebiyle kurumun dağılma durumunun az olmasıyla ilgilidir. Fakat ilginç bir husus haksız yere göreve el koyma çabaları da aile vakıflarında yaşanmıştır. Bu, soy üzerine dayanan aile vakıflarının kırılma ve istismara açık bir tarafının da bulunduğu işaret etmektedir.

Kadın personelin sayısı az olmasına rağmen kadınların kurduğu vakıf sayısı çok olmuştur. Kurucusu kadın olan vakıflarda pek çok erkek farklı görevlerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla kadınları bu anlamda istihdam eden taraf olarak görebiliyoruz. Sonuç olarak gerek vakıf kurucusu olarak sağladıkları imkanlarla gerek bir vakıf personeli olarak kadınların vakıf sisteminde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ali Emiri Tasnifi

BOA. AE. SMST.III.d 46\3285

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Defterleri

Hurufat Defterleri:

VAD. nr. 537-11.

VAD. nr.538-10\14\15\18.

VAD. nr. 539-12\14.

VAD. nr. 540-7\13\17.

VAD. nr. 541-4.

VAD. nr. 542-2\3\10\14.

VAD. nr.1058-157.

VAD. nr.1074-10\14\16\25.

VAD. nr. 1079-25\33\36\43\45\49\50\53\65.

VAD. nr.1080-6.

VAD.nr. 1081-3\10\16.

VAD. nr.1083-168.

VAD. nr.1137-185\188\189\192.

VAD.nr.1143-225.

VAD.nr.1144-147.

VAD.nr.1158-36\43.

Kitap, Makaleler ve Tezler

Ademi, R. (2017), "Rumeli'de Kadınların Kurdukları Para Vakıflarının Eğitimdeki Rolü", Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 239-256.

Ahunbay, Z. (2004). "Meşruta", *DİA*, Cilt: 29, s 387-388.

Aybakan, B. (2011). "Temlik", *DİA*, Cilt:40, 428-430.

Canatar, M. (2002). "Kethüda", *DİA*, Cilt:25, 332-334.

Çakmak, A. (2019), "18. Yüzyılda Hayırsever Bir Padişah Kadını: Vuslat Kadın'ın Medine ve İstanbul Vakıfları", Vakıflar Dergisi, Sayı: 52, 75-92.

Çınar, H. (2011). "Osmanlı Döneminde Ankara'da Vakıf Kuran Kadınlar", Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler, 25-26 Ekim 2011, 287-322.

Dingeç, E. (2010). "Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları", *HistoryStudies*, Cilt: 2 Sayı:1, 9-30.

Doğan, M. (2021). "Osmanlılar Döneminde Arnavutluk'ta Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıflar", Osmanlı'da İktisadi Hayat ve Vakıflar, (Ed: Kerim İlker Bulunur, Ömer Faruk Can), İstanbul.

Duran, T. (1990). *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*, İstanbul.

Faroqhi, S. (2014), "18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları,(Ed: Madeline C. Zilfi), İstanbul.

Gerber, H. (1998). "Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadın'ın Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600-1700)", (Çev. Hayri Erten), Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 8, 327-343.

İpşirli, M. (1994). "Duagu", *DİA*, Cilt: 9, 541-542.

İpşirli, M. (1997), "Osmanlı Devleti'nde Harem", *DİA*, Cilt: 16, 135-138.

İpşirli, B. (2017), *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl*, İstanbul.

Kala, E. S. (2019), "Osmanlı Dönemi Hanım Sultan Vakıfları ve Sosyal Politika Uygulamaları", Vakıf Kuran Kadınlar, Ankara.

Karakaya, E. (2006). "Nakşidil Sultan Külliyesi", *DİA*, Cilt: 32, 344-346.

Karagöz, S. (2020), "Zeytin Vakfı Mütevelli Zeliha Hatun'un Edremit'ten Dersaadet'e Uzanan Hak Arayışı (1853-1859)", *HistoryStudies*, Cilt: 12, 2637-2650.

Kıvrım, İ. (2017). *Osmanlı Döneminde Ayntab'da Salihat-ı Nisvan (Hayır Sahibi Kadınlar)*, Gaziantep.

Meriwether, M. L. (2014). "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne:Halep, 1770-1840", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*,(Ed: Madeline C. Zilfi), İstanbul.

Miclewright, N. (2014), "Müzisyenler ve Dans Eden Kızlar: Osmanlı Minyatürlerinde Kadın İmgeleri", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* (Ed: Madeline C. Zilfi), İstanbul.

Okudan, M. (2011), "Osmanlı'nın Son Yüzylında Samsun'da Vakıf Kuran Kadınlar", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31, 267-277.

Özaydın, A., Bozkurt, N. (1997). "Harem", *DİA*, Cilt: 16, 132-135.

Özmutlu, G. (2014). "Harem Cariyelerinin Musiki ve Seyirlik Oyunlardaki Eğitimleri (1677-1687)", Sayı: 283, 1033-174.

Öztürk, N. (2006). "Mütevelli", *DİA*, Cilt:32, s 217-220.

Pelizzon, S. M. (2009). *Kadının Konumu Nasıl Değişti ? Feodalizmden Kapitalizme*, İstanbul.

Sarıcaaoğlu, F. (2006), "Nakşidil Sultan", *DİA*, Cilt: 32, 343-344.

Sarıkoyuncu, Ali, Sarıoğlu, D. (2018), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bursa Kadın Vakıfları (1839-1923)", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37, 11-33.

Taş, Y. (2015), "Osmanlı'nın Son Yüzyılında Urfa'da Kadın Vakıfları", *HistoryStudies*, Cilt: 7, 191-211.

Terzi, A. (2021). "Harem-i Hümayun-ı İsmet Makrun Bir Yuva Olarak Harem", *Din ve Hayat*, Sayı: 43, 49-55.

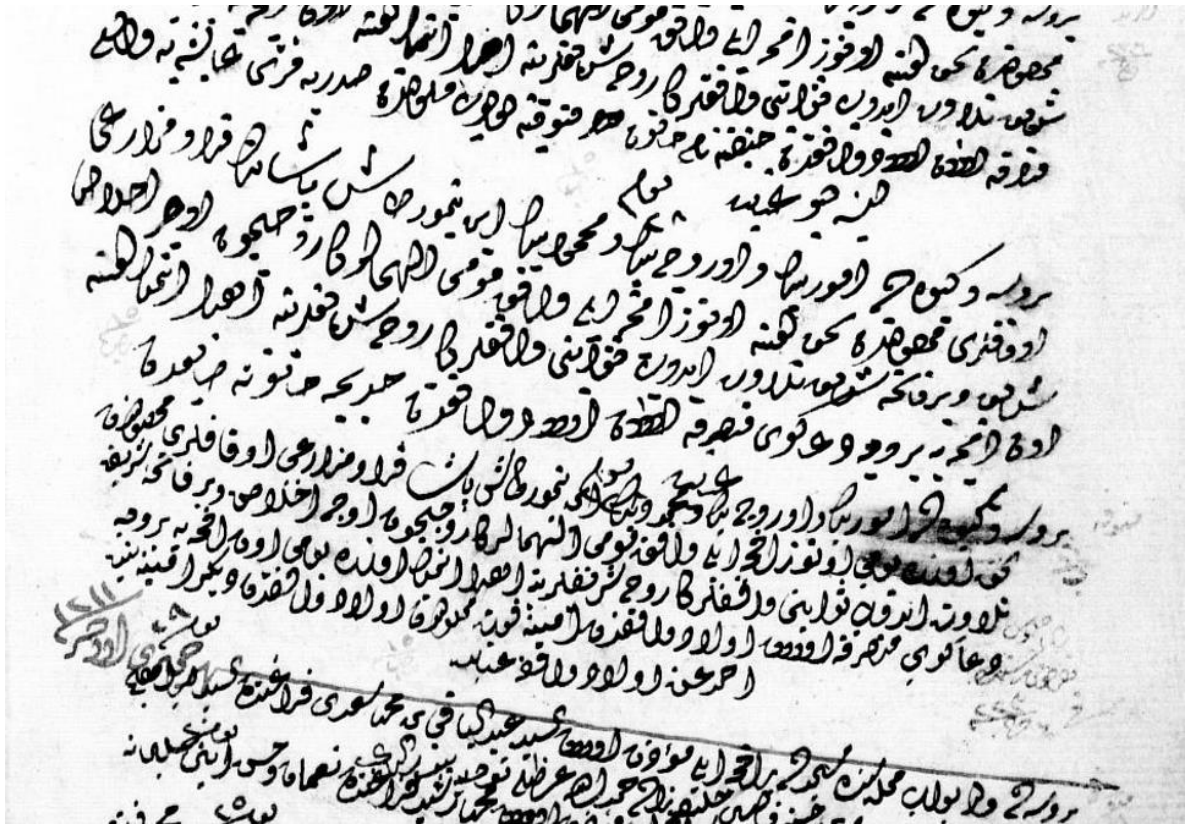
Uluçay, M. Ç. (1963), "XVIII. Asırda Harem", *Tarih Dergisi*, Cilt: 13, 269-274.

Yediyıldız, B. (1983). "Vakıf İstılahları Lugatçesi", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 17, 55-60.

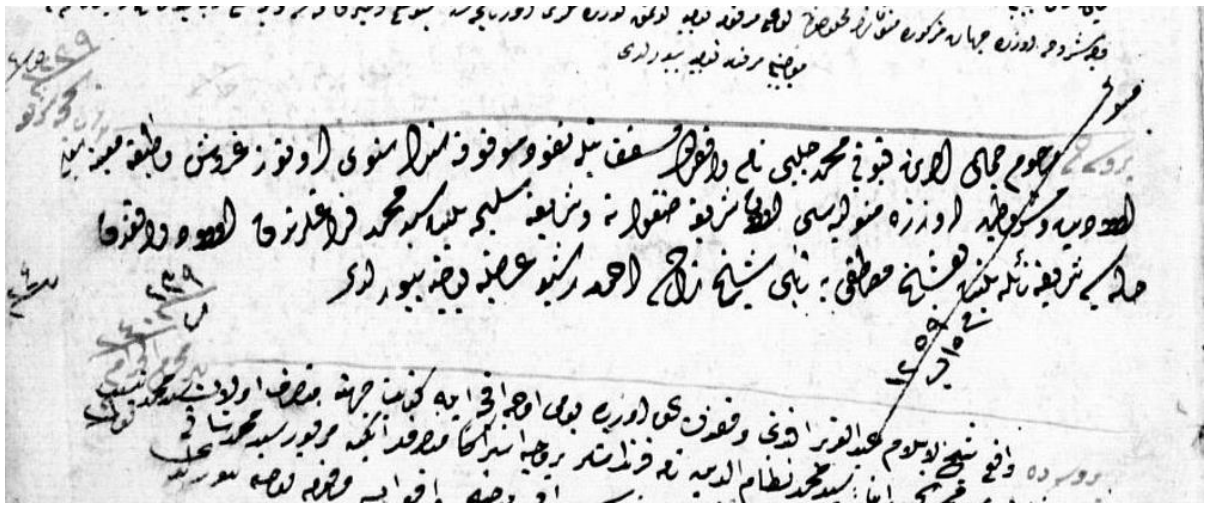
Zeyrek. S. Ö. (2007), *Kadın Vakıfları: Kütahya Örneği (1789-1923)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.

Ekler

Ek 1: VAD, 538\10

Ek 2: VAD, 542\14

Summary

In this study, it was tried to determine the presence of female employees in foundations in Bursa during the Ottoman period. The Foundation is an important institution for the Ottoman woman. Because they were able to both establish foundations and benefit from foundations. However, it is unknown the position of the woman as a foundation staff. If there are female personnel in the foundations, it is another case to be determined in which they are position.

In what ways has it been realized for women to take part in foundations? In addition, the foundations may have made it easier for them to take on any task. For example, it may be easier for a woman to take part in a family foundation. Studies on Ottoman women mostly focus on issues such as her work and social life. It has mostly been tried to determine whether it contributes to economic life or not. Her position has not been examined as a foundation staff member. However, foundations have been an important area of employment for women.

In this study, we see that the duties of women in foundations are in certain positions. These are mütevellî and duagu. For example, it was understood that they did not work as a cabi or katip. They work in general family foundations. In other words, it can be said that kinship is effective in the employment of women. It seems unlikely that women will be appointed to any foundation from outside. The reasons why women come to work is another issue that draws attention. Usually, women were appointed to the post due to the death of the previous officer.